

ВИСОКІ БАЧАТЬ ДАЛЕКО

Тато виписав у колгоспі вантажівку й опівночі відвіз мене до Крижополя на вокзал. Без пишних слів, напучень і сентиментальних махань рукою. Буденно, спокійно. Не чекаючи відправлення потяга — поїхав.

Тато готував себе до того, що я дуже швидко повернуся, провалившись на іспитах до університету.

Вони з мамою вирідили мене спробувати «кудись поступити», бажано найвище, щоб сусідам казати: не вступив аж в університет.

Одесу ж я вибрав із прицілом: було де зупинитись, бо там жила мамина рідна сестра тітка Ганка з чоловіком — дядьком Льонькою. Обоє працювали на заводі. Дядько Льонька, щоправда, з усіх сил стренчив мене в мореходку, бо «сільно форма сільна».

Але інший мій дядько, теж рідний по матері, два роки перед тим, приїжджаючи до нас у Городківку на літній відпочинок, навернув мене у свою літературну «віру».

Дядько Микола Сиротюк був науковцем і працював тоді в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві, а в Одесі донедавна жив і викладав, тому мав багато друзів на українському відділенні одеського філфаку. Одним із найближчих товаришів був Григорій В'язовський, з яким дядько Микола домовився про «освітнє опікунство» наді мною.

Я вийшов удосвіта на вокзалі з валізою, туго перев'язною паском. Три роки тому зі шкільним оркестром я побував аж у самому Києві, тому в Одесі почував себе спокійно. Досхочу напився «цісної» й солодкої «газіровки» в старого єврея, здав валізу до камери схову й поїхав шукати якусь там станцію Фонтану, де мав напитати дачу Григорія Андрійовича В'язовського, у руках якого, як у Господа, тепер була моя доля.

І тепер усе пам'ятаю до дрібниць: як калаталося моє шістнадцятирічне серце в гримкотливому трамваї, адже я їхав на зустріч із таким ученим мужем! (Дядько Микола — то не те, він свій, домашній.)

Мене зустрів біля хвіртки красивенний високий чоловік, сиве волосся якого переділяло чорне пасмо, акуратні окуляри в тонкій оправі, босі ноги вигрівалися в піску на стежці...

Ми сиділи посеред двору під деревами, він погойдувався в плетеному кріслі, пригощав мене полуницею зі свого саду, розпитував про відпочинок дядька Миколи в селі, покурюючи довгі цигарки з паперовою трубочкою, перетиснутою в кількох місцях, знічев'я гортав мої бездарні учнівські віршики. У дев'ятому класі я відправив до райгазети свої поетичні «шедеври». Надрукували. Ще й гонорар надіслали. Один карбованець тридцять дві копійки.

Я боявся, що В'язовський стане перевіряти мої знання з української літератури, які нам з усіх сил намагалася прищепити приїжджа вчителька. Одначе Григорій Андрійович запитував мене про враження від Одеси, і я розказав, як обпивався газованою водою на вокзалі, бо в нас такої не було навіть у самому Крижополі.

Розповів, як десь за третьою склянкою води із сиропом я вирішив випити чистої, щоб не протринькати всі гроші. От і кажу тому старому євреєві, який одганяє ос, що кружляють біля колб із сиропом:

— Мені, будь ласка, ще одну, але вже без сиропу.

Він подивився на мене й, повідганявши ос, запитав:

— Маладой челавак! А вам безь какогo сіропа? Безь яблучногo ілі безь маліновогo?

В'язовський довго реготав, красиво скидаючи поперед себе довгі руки з пальцями піаніста.

— Готуйся до іспитів. Серйозно готуйся! — сказав він на прощання.

Склавши іспити, я поїхав до батьків із твердим переконанням, що, сходявши в науку, я провалився на іспитах і що тепер треба щонайменше на рік забути про свої амбітні плани й шукати якусь роботу в селі, бо до армії ще дуже малий (я рано пішов у перший клас, позаяк у Теклівській школі бракувало учнів).

І раптом — виклик на навчання до Одеського університету! Я вступив! Я студент! Моя душа полетіла в райські пуці.

Тато випросив у голови колгоспу дозвіл на навчання¹, і я — вже студентствую. Це був справжній фарт як для сільського парубка з дуже посередньої школи на Південному Поділлі. Університет! Учені мужі довкола, і я вже майже один із них. Псували настрої лише широчезні холоші штанів, пошитих городківським кравцем Піньом, бо всі старшокурсники вже носили «дудочки», які одягали, як жартували дотепники, із милом.

Одна з перших — лекція Григорія Андрійовича В'язовського. Я мало що чув, бо вслухався, як він вимовляє незнане для мене слово «ню-ан-си». Мені здавалося, що варто навчитися так вимовляти це магічне слово — і я вже з вищою освітою.

Він ходив по аудиторії ставний, шляхетний, із манерами вродженого інтелігента, з беззахисною, ледве захованою за окулярами усмішкою й сипав таємничими сентенціями, ніколи не зазираючи в конспекти. Скільки ж ця розумна людина знає про літературу! Де такі беруться? От би ще до слова «нюанси» та хоч крихту з того, що знає цей мудрющий чоловік, опанувати — і вже можна прожити! Нам тоді здавалося, що доцент розповідає нам такі літературні тайнощі, що їх більше ніхто у світі не знає. Може, навіть і самі письменники.

Фронтowe покоління наших викладачів, добряче застрашене сталінськими репресіями, політруками, загороджувальними заго-

¹ З 1937 до 1969 року в Радянському Союзі діяв закон, згідно з яким колгоспники позбавлялися права отримувати паспорти й виїздити з колгоспу без дозволу голови.

нами, СМЕРШем, дивилося на нас, своїх дітей, що формувалися в часи хрущовської відлиги в денаціоналізованій Одесі, з таємним захопленням. Стиха, акуратненько розповідали про «розстріляне відродження», читали забороненого раннього Тичину. Вони якось обережно, непомітно створювали довкола нас систему терплячості й батьківського розуміння. «Не чули» наших крамольних балачок, не виключали з університету за зухвалі студентські витівки. Григорій В'язовський, Андрій Недзвідський, Наталка Кузякіна, а з ними — молодший Василь Фащенко, творили творчу українську ауру в казенному навчальному закладі провінційної Одеси.

На четвертому курсі я був написав студентську наукову роботу «Образ України в поемах Максима Рильського періоду Великої Вітчизняної війни». Отримав за неї першу республіканську студентську премію. Наш декан Іван Михайлович Дузь якось обмовився, що моя робота про Рильського — це готова дипломна, керівником якої він згоден бути.

Іван Михайлович — людина загониста, по-дядьківському простецька — нагадував мені крутого бригадира в передовому колгоспі, а не вченого-філолога. Він охоче їздив із нами на осінні польові роботи, пив чарку сільського вина, надривно читав перед колгоспниками Остапа Вишню. Як викладача ми його й не знали, а знали як декана, від якого залежала стипендія, покарання за прогуляні лекції або місце в гуртожитку.

Якщо ж диплом мій готовий, то в мене залишався вільний рік п'ятого курсу, і я подався працювати на обласне радіо й писати свої рецензії в «Літературній газеті». Там щойно надрукували мої студентські вірші з теплою передмовою Михайла Стельмаха. Я вважав це своїм входом у літературу й узявся писати критичні статті.

Якось Слава Тельнюк, пригадую, замовив мені рецензію на літературний портрет Остапа Вишні. Автором його значився Іван Дузь. Я довго мучився, вишукував позитивні місця для цитувань, проте книжка була такою компліятивною, бездарною й безликою, що я, невдячний піжон і екстреміст, вжив традиційне «але» і щось там напозауважував Іванові Михайловичу. І сталося це за два тиж-